

Allò que fa Bernat i Baldoví té mèrit

Joaquim Martí Mestre ha analitzat per primera vegada el meritori treball retòric i creatiu de Josep Bernat i Baldoví a l'hora de captar el valencià popular i col·loquial de la primera meitat del segle XIX. El filòleg també descobreix el deute que l'escriptor té amb els col·loquiars valencians i la poesia eròtica catalana.

EL TEMPS

Josep Bernat i Baldoví, autor satíric molt popular, va destacar en l'article o quadre de costums, i en el teatre de costums. És una figura destacada del panorama valencià de la primera meitat del XIX.

Josep Bernat i Baldoví (Sueca, Ribera Baixa, 1809 - València, 1864), l'autor d'*El virgo de Viçanteta*, no té, per als historiadors de la literatura, la categoria d'escriptor, d'autor digne d'estudi i atenció perquè, s'ha escrit, "conreà una literatura sense pretensions cultes". El seu objectiu era provocar el riure, el riure fàcil dels analfabets llauradors, i la seva llengua, desmanegada, grapejada, era dialectal i, per tant, de baix nivell, a més d'impura. Al damunt, els seus versos li rajaven, se suposa, de forma espontània: era un senyor que no tenia cap consciència literària.

Tot i la seva popularitat i el seu impacte social, assolit des dels escenaris i des de les pàgines dels periòdics, i el volum de la seva obra, el *Diccionari de la literatura catalana* d'Enciclopèdia Catalana li dedica poc més que mitja columna, un espai similar, i fins i tot inferior, al d'autors oblidats que en vida van tenir una repercussió social i cultural molt inferior, i una obra més curta. La llista d'aquests autors és extensa.

Bernat i Baldoví és un dels escriptors que inaugura el teatre valencià modern. És un dels iniciadors del periodisme en català al País Valencià. És el primer dramaturg valencià amb una certa continuïtat. Els seus llibrets fallers són els més antics que es conserven. És una de les figures més importants del panorama cultural valencià del segle XIX. Malgrat tot això, no ha estat considerat prou important ni digne de ser estudiat a fons.

Fins ara, Joaquim Martí Mestre, professor de la Facultat de Filologia de la Universitat de València, ha detectat l'esforç literari i lingüístic que va fer Bernat i Baldoví. No era un primari. Era un home coneixedor del patrimoni literari que el precedia. I molt preocupat per la llengua i els recursos retòrics.

En primer lloc, Joaquim Martí Mestre ha analitzat al microscopi la llengua i les habilitats retòriques de l'escriptor. En segon lloc, les fonts literàries en les

Joaquim Martí Mestre, professor de la Universitat de València, publica a l'editorial Afers el primer gran estudi lingüístic i literari sobre Bernat i Baldoví. A la dreta, fragment de la ceràmica de la cuina de la casa de l'escriptor, a Sueca, actual seu de l'Ateneo Sueco del Socorro.

quals beu. Els dos estudis constitueixen les dues parts d'un llibre de gairebé 400 pàgines publicat per l'editorial Afers amb el suport de l'Ajuntament de Sueca que es titula *Josep Bernat i Baldoví. La tradició popular i burlesca*.

Sense integrar l'obra de Bernat i Baldoví dins el context cultural del seu temps i dins la tradició literària de la qual participa, no es podia valorar de forma justa i convenient la seva aportació a les nostres lletres, considera Joaquim Martí Mestre.

L'estudiós ha descobert que en l'obra de l'escriptor de Sueca convergeixen un llarg reguitzell d'influències literàries diverses que tenen en comú el fet de participar de la cultura còmica popular, i en part també del costumisme.

Algunes són d'origen autòcton, a través principalment dels col·loquis, dels poemes de disbarats, de la comèdia burlesca i de la prosa burlesca.

També possiblement li arriben les influències, en alguns casos potser de forma indirecta, de la poesia festiva i satírica del barroc i de la literatura satírica i burlesca dels segles XV i XVI.

Algunes altres influències són d'origen forà, com els sainets castellans i la literatura de canya i cordell.

Era un home, ens diu l'estudiós, que coneixia a fons la tradició costumista i burlesca, valenciana i catalana.

Gràcies a la influència dels col·loquis, el costumisme de l'autor no és merament descriptiu i ambiental, sinó

que, com en molts col·loquiers, pot arribar a ser crític, didàctic i moralitzant i, com en aquests autors, sempre acompanyat d'un sentit de l'humor que facilita el seu missatge.

Bernat i Baldoví recull la tradició literària des entremesos, dels col·loquis i de la comèdia burlesca en el tractament de tipus i situacions.

Per exemple, la duplicitat femenina, la lleugeresa, desimboltura i astúcia de les dones, les burlescues, la sàtira del matrimoni, el tipus del gorrista, el clergue femeller, el vell verd, la importància del menjar, el recurs a les disfresses o a la música, etcètera.

La ruralia. Com passa als col·loquis valencians, l'ambient predominant en l'obra de Bernat i Baldoví és el de la ruralia, amb la qual, diu l'estudiós, se sentia especialment identificat, tant pels seus orígens com per la tradició literària de la qual parteix.

De manera que dona compte dels costums i formes de vida dels llauradors del seu temps i es fa ressò dels seus problemes, sobretot econòmics.

El conflicte entre pobres i rics es projecta sovint en l'enfrontament entre el camp i la ciutat.

Com feien els col·loquiers, pren partit pels llauradors i la vida rural, i en conseqüència també pels valors i costums de vida tradicionals, contra les innovacions foranes i la decadència moral i de valors de la ciutat. La crítica de les modes va unida a la sàtira contra

els francesos i afrancesats, present entre els col·loquiers del XVIII.

Sovint la broma, el riure, el menjar i la beguda es converteixen en la resposta dels seus personatges als problemes socials i econòmics i a la incapacitat de resoldre'ls. L'evasió és la resposta, la diversió, el bon menjar i el bon beure.

El menjar, en els texts de Bernat i Baldoví, té una importància destacada, bo i començant per l'aspecte lèxic i fraseològic. És, diu Joaquim Martí i Mestre, després de buidar tota la seva obra, una de les àrees semàntiques més ben representades i conté una gran varietat de mots.

Es tracta, diu l'estudiós, d'elements procedents del pensament materialista i vitalista popular i de la tradició carnavalesca, amb el seu culte als plaers materials i al cos, i que també són representats als col·loquis, als entremesos i a les comèdies burlesques.

La ideologia de Bernat i Baldoví també té arrels literàries: coincideix amb el pensament tradicionalista dels col·loquis, dels plecs solts, dels sainets i d'una bona part dels costumistes de l'època.

Contra l'idealisme amorós. La paròdia burlesca que l'autor fa de la comèdia convencional barroca i els drames romàntics, en oposició a l'idealisme amorós de la tradició petrarquista i cortesa, i la seva continuïtat en el romanticisme, concorda amb la tradició popular dels col·loquis valencians,

Cal desestimar la tesi sobre la suposada despreocupació lingüística de Bernat i Baldoví, diu Joaquim Martí Mestre

de la literatura de canya i cordell i dels entremesos.

A diferència de la dona ideal, el model de dona dels col·loquis, com també de Bernat i Baldoví, és de carn i ossos, real, humana, amb virtuts i defectes, situada al mateix nivell que l'home, i no per damunt en un pedestal elevat.

Però igualment cal comptar, adverteix Martí i Mestre, amb la poesia catalana eròtica i pornogràfica del barroc, també de caràcter satíric i burlesc i amb abundants referències sexuals. I si ens traslладem més enrere, la literatura eròtica, satírica i burlesca dels segles XVI i XVII, en què el sexe és tractat també amb naturalitat i sense traves.

Finalment, la sàtira dels usos i convencions amoroses amanerades i artificioses, enfront de la concepció més directa, natural i realista de l'amor entre els llauradors, és també present en els col·loquis.

I la sàtira misògina enllaça amb la concepció crítica del matrimoni, que

es troba en els col·loquis, en els entremesos, en els sainets i en més texts populars.

En els col·loquis, un dels motius aduïts pels homes per rebutjar el matrimoni, i això també es troba en Bernat i Baldoví, és la promiscuïtat femenina, que va d'acord amb el caràcter desimbolt i lleuger de la dona en la literatura còmica popular.

Consciència lingüística. Cal desestimar la tesi sobre la suposada despreocupació lingüística de Bernat i Baldoví, afirma Joaquim Martí i Mestre.

Darrere la seva producció literària i periodística hi ha, afirma, un meritori treball retòric i creatiu sobre els mecanismes que el llenguatge li ofereix, que li permet de crear l'atmosfera burlesca, humorística i col·loquial que caracteritza les seves obres, a través d'un extens repertori retòric en què es destaquen les metàfores, les hipèrboles i la ironia.

Igualment, afegeix, va saber captar amb gran precisió el valencià col·loquial i popular del seu temps, com ocorre també en els col·loquis i en més manifestacions literàries i d'inspiració popular, amb la qual cosa l'obra de Bernat i Baldoví és una font documental ben valuosa per a mirar d'acostarnos a la llengua parlada del passat.

Podia adoptar una grafia castellanitzant –cosa que no té importància en un text teatral o en un poema destinat a ser recitat– i podia reivindicar la llengua-que-ara-es-parla, però des del punt de vista lèxic i fraseològic introdueix locucions, i refranys ben genuïns que el mostren com un gran coneixedor del valencià popular.

A més, era partidari d'utilitzar el català amb normalitat en tots els àmbits i criticava els valencians de ciutat que renunciaven a la seva llengua.

Josep Bernat i Baldoví, conclou Joaquim Martí i Mestre, no únicament continua el model lingüístic dels col·loquiers valencians, sinó que també coincideix amb els principals autors dels col·loquis en les apologies de l'ús del català manifestades tant a la premsa com a la seva obra dramàtica.

Lluís Bonada

Trossos i mossos

Alfons Llorenç

Ebre

Feien els rius ciutats; donaven vida als habitants. Els viures eren rius esmunyint-se, escolant-se, irreversibles com el temps, d'aigües corrents i fecundadores, eternes. Els van deïficar i tant ibers com romans veneraren com un déu l'Ebre. No és estrany, doncs, que aparegueren representacions escultòriques del *Flumen Hiberus* per tributar-li culte. És el cas de la peça de marbre conservada al Museu d'Arqueologia de Tarragona. Per la llargària, hom també el va assimilar al gegantí Hèrcules i

per la grandària hom el volgué dotar d'orígens bíblics: ben aviat, es va fer entrar en joc Túbal, tercer fill de Jàfet i nét de Noè, recorrent la vall tan bon punt les aigües del diluvi universal van començar a baixar. El seu fill Híber diuen que fundà la mítica ciutat d'Hibera, predecessora de Tortosa, i donà nom al riu, i a la península.

Numen sagrat, camí d'argent primigeni, es va poblar de mitologies i d'éssers sobrenaturals. Nimfes i nàiades de bellesa torbadora, irresistible, requerien ser amades mentre pentinaven llargs cabells d'or i esteni en als prats els vels que transparentaven llur nuesa. El nostre poble les perpetuà, anomenant-les goges, paitides, aloges, dones d'aigua, encantades... i els feia conrear pomeres de flors i fruits d'or, d'amor i immortalitat, que oferien als festejats fadrins. Tanta deïtat fou batejada pel cristianisme, que omplí les riberes de mares de Déu i glorioses donzelles, com

Delta de l'Ebre.

les santes Càndida i Còrdula, antigues copatrones de Tortosa, suposades màrtirs companyes de les Onze Mil Verges de Colònia, celebrades el 21 d'octubre. Amb les seues relíquies, regalades per la reina Margalida de Prades, es tocaven les aigües del riu, quan amenaçava amb ferotges riuades, per amansar-les. El vetust déu dels avantpassats que els corruptes insisteixen a profanar!

Periodista